

دانشگاه تربیت معلم تهران ز
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه حقوق و علوم سیاسی

پایان نامه جهت اخذ مدر ک کارشناسی ارشد
رشته : علوم سیاسی

عنوان :

بررسی مقایسه ا یمفهوم آزاد یدر اندیشه مرتضی مطهری و جان لاک

استاد راهنما :

دکتر علی مطهری

استاد مشاور :

دکتر غفور خوئینی

نگار شد :

فرهاد کوچک زلده

تیر 1391

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به :

او مظلوم عالم حضرت علی (ع) و او مظلومه عالم حضرت زهرا (س)

همه کسانی که برای پیشرفت و تعالی اسلام ناب محمدی فعالیت انجام داده اند و یا

خواهند داد .

شهید بزرگوار متفکر ، فیلسوف ، فقیه عالی مقام ، حاصل عمر امام شهید مطهری که یک

عمر با انحرافات و کج رویها مبارزه سرسختانه داشت .

تشکر و قدردانی

ضمن حمد و سپاس از نا تا اقدس اله که توفیق نوشتن این تحقیق را به من اعطا فرمود. بر

خود لازم می دانم از تمام معلمان و اساتید دلسوز که در راه تحصیل علم بنده را یلر ی نموده اند

بویژه اساتید گراتقدر و زحمتکش جناب آقای دکتر علی مطهری ، دکتر خوئینی و دکتر نصری

نهایت تقدیر و تشکر نمایم .

چکیده

محقق در این تحقیق یکی از اساسی ترین مفاهیم علم سیاست یعنی آزلد ی در آثار دو اندیشمند معرو ف یکی از حوزه تمدن اسلام (شهید مطهری) و دیگری از حوزه تمدن مغرب زمین (جان لاک) با تاکید بر جامعه شناسی معرفت مورد بررسی و مقایسه قرار داده است . این تحقیق بر این باور است که در تعریف از آزلد ی این دو متفکر تقریباً برداشت یکسانی دارند و تعریف مشابهی ارائه می دهند. اما در بحث آزلد ی در جمع آور ی مال اهمیتی که جان لاک برا ی این موضوع قائل است در آثار شهید مطهری مشاهده نمی شود زیرا لاک مالکان و صاحبان دارایی را عضو کامل جامعه به حساب می آورد و حق اداره کرد ن جامعه به آنها می دهد. ولی مطهری هرگز ثرو ت را عامل برتری معرفی نمی کند.

در موضوع آزلد ی و مذهب، هر دو اندیشمند مخالف تحمیل دین به مردم هستند . اما در موضوع دین و دولت، لاک این دو را کاملاً از هم جدا می داند در حالی که مطهری دین و دولت را یکی می داند و بزرگترین ضربه ا ی که به اسلام وارد شد را از زمانی می داند که دین از سیاست جدا شد . یکی از مباحث دیگری که لاک و مطهری با هم اشترا ک نظر دارند

موضوع رد حکومت مطلقه می باشد زیرا لاک با این منطق که شرایط حاکم در حکومت مطلقه از وضع طبیعی بدتر است و مطهری با این نگاه که حقوق مردم و حاکم نسبت به یکدیگر دو طرفه است، حکومت مطلقه را قبول ندارد.

آخرین موضوع مورد مقایسه از این دو متفکر، آزادی مردم در برپایی انقلاب می باشد. لاک می گوید اگر زنجیره ای از آزارها و دروغ‌ها و نیرنگ‌ها جمع شوند انقلاب رخ می دهد و هدف اصلی مردم در انقلاب آن است که حکومت را به دست افراد جدیدی بسپارند. مطهری هم انقلاب را طغیان مردم ناراضی و خشمگین علیه نظامی که محکوم آن هستند با هدف ایجاد وضع مطلوب، تعریف و به عواملی که باعث انقلاب می شوند اشاره می کند

فهرست مطالب

2.....	- طرح مسئله
3.....	انگیزه انتخاب موضوع.....
3.....	اهلما ف تحقیق.....
4.....	سولا و فرضیه تحقیق
5.....	سازماندهی تحقیق.....
6.....	روش تحقیق.....
6.....	پیشینه تحقیق.....

بخش اول: اصول و مبانی اندیشه سیاسی جان لاک

16.....	فصل اول: شرایط سیاسی اجتماعی و زندگی جان لاک.....
16.....	1- شرایط سیاسی - اجتماعی.....
18.....	2- زندگی نامه جان لاک.....
23.....	3- فهم نظریه سیاسی جان لاک.....

26.....	فصل دوم: انسان شناسی سیاسی جان لاک
27.....	1- انسان و فطرت.....
29.....	2- انسان و وضع طبیعی.....
33.....	3- انسان و خدانشناسی.....
34.....	4- تفاوت انسانها از نظر لاک.....
37.....	فصل سوم: آزاد یدر نظر جان لاک.....
38.....	1- تعریف آزاد ید.....
39.....	2- آزاد یدر وضع طبیعی.....
43.....	3- آزاد یدر جمع آور یمال.....
46.....	4- آزاد یمذهب.....
54.....	5- آزاد یدو زندگی مدنی.....
36.....	5-1 آزاد یدانسان در تشکیل حکومت.....
55.....	5-2 آزاد یدر کاهش اختیارا تویژه.....
56.....	5-3 عدم آزاد یدقانون گذار در واگذار کرد نحق خود.....
57.....	5-4 حکومت مطلقه پادشاهی.....
58.....	5-5 حق انقلاب.....
61.....	6- محدودیت های آزاد یدر نظر لاک.....

بخش دوم: اصول و مبانی اندیشه سیاسی شهید مطهری

69.....	فصل اول: شرایط سیاسی اجتماعی و زندگی شهید مطهری
69.....	1- شرایط سیاسی اجتماعی
76.....	2- زندگی نامه شهید مطهری
82.....	3- فهم نظریه سیاسی شهید مطهری
88.....	فصل دوم: انسان شناسی سیاسی شهید استاد مطهری
89.....	1- انسان و فطرت
91.....	2- انسان و خداشناسی
94.....	3- تفاوت انسانها از نظر مطهری . ب
96.....	فصل سوم: آزاد ی در نظر شهید مطهری
96.....	1- تعریف آزاد ی
97.....	2- اقسام آزاد ی
97.....	الف: آزاد ی اجتماعی و آزاد ی معنوی
10.....	ب: آزاد ی حیوانی و آزاد ی انسانی
101.....	3- آزاد ی و مذهب
105.....	4- حکومت مطلقه پادشاهی
106.....	5- حق انقلاب

6- مرز آزاد یی..... 109

بخش سوم: رویکرد مقایسه‌ای به اندیشه شهید مطهری و جان لاک

فصل اول: وجوه اشتراک و اختلاف در شرایط سیاسی، اجتماعی و زندگی جان لاک و شهید

مطهری..... 114

1- مقایسه شرایط سیاسی اجتماعی لاک و مطهری 114

2- مقایسه زندگی سیاسی لاک و مطهری 116

فصل دوم - انسان در نگاه لاک و مطهری..... 119

1- انسان و فطرت..... 119

2- انسان و خدا شناسی 121

3- تفاوت انسانها از نظر لاک و مطهری..... 122

فصل سوم: آزاد ی در نگاه لاک و مطهری..... 124

1- تعریف و برداشت لاک و مطهری از ج 124

2- آزاد ی در جمع آور ی مال..... 126

3- آزاد ی و مذهب..... 127

4- حکومت مطلقه پادشاهی 131

5- حق انقلاب 132

133.....6- مرز آزاد یدر نظر لاک و مطهری

136.....نتیجه گیری

141.....فهرست منابع

مقدمه

طرح تحقیق

طرح مسئله

این تحقیق سعی دارد یکی از اساسی سیاست یعنی آزاد را در آثار دو اندیشمند معروف یکی از حوزه تمدن اسلام (شهید مطهری) دیگری از حوزه تمدن مغرب زمین (جان لاک) مورد بررسی قرار دهد. آزاد به مفهومی سهل و ممتنع است که تعریف ها و برداشت های زیاد و از آن توسط اندیشمندان و مکاتب مختلف ارائه شده است و در خود این تعریف ها وجوه اشتراک و اختلاف زیاد مشاهده می شود. با این وجود نویسنده در این پژوهش با تاکید بر جامعه شناسی معرفت ضمن اشاره به مبانی و بنیادهای فکری این دو متفکر به مسائلی همچون تعریف آزاد، آزادی، مالکیت، آزادی و مذهب می پردازد در ادامه این مسیر مقایسه خواهد داشت بین این دو متفکر نو اندیش و مبدع تا هر چه بهتر زوایای اندیشه آنان مشخص گردد. پایه اصلی این تحقیق کتاب های **نامه ایدر باب تساهل**، **رساله ایدر باب حکومت** اثر جان لاک و **آزاد ایدر معنوی**، **آینده انقلاب اسلامی ایران**، **جهاد، امامت و رهبری**، و **یادداشت های استاد مطهری**، **علل گرایش به مادیگری** و ... اثر شهید مطهری می باشد که حاوی مجموعه ای قابل توجه از بنیادهای تفکر این دو اندیشمند است. در نهایت باید ذکر شود در این رویکرد مقایسه ای به ضمن بیان

وجوه اشتراک و افتراق اندیشه این دو متفکر و تحلیل آن بر اساس جامعه‌شناسی معرفت، یکی از موضوعات بنیادین تمدن اسلامی و تمدن غرب نمایش داده می‌شود.

انگیزه انتخاب موضوع

همانطور که بیان شد آزادی مفهومی سهل و ممتنع است که از جانب مکاتب و اندیشمندان تعاریف مختلفی از آن ارائه شده است. لذا موضوعی که برای نویسنده حائز اهمیت بود بحث ضرورت تبیین وجوه مشترک و افتراق مفهوم آزادی در اسلام و غرب و تحلیل آن بر اساس جامعه‌شناسی معرفت آن است تا فهم درستی از وجوه اشتراک و افتراق مفهوم آزادی در اسلام و غرب برای خوانندگان بوجود آید. همچنین در خصوص انتخاب استاد مطهری و جان لاک و نگرش این دو به مفهوم آزادی باید به سرآمد بودن این دو در مکتب اسلام و در غرب استناد کرد زیرا به طور قطع و یقین آثار شهید مطهری نمونه کامل تفکر اسلامی و جان لاک نمونه کامل تفکر غرب و مکتب لیبرالیسم است.

اهدای تحقیق

تحقیق حاضر به لحاظ نظری می‌تواند منبع خوبی برای پژوهشگران علوم اجتماعی به ویژه علوم سیاسی باشد و به لحاظ کاربرد با توجه به اهمیت حفظ نظام مقدس جمهوری اسلامی در مقابله با تهدیدات داخلی و خارجی به خصوص در شرایط استثنایی فعلی که مبحث جنگ نرم و تهاجم فرهنگی علیه جمهوری اسلامی مطرح است و لزوم شناسایی راههای مقابله با خطرات احتمالی و انجام اقدامات مناسب از سوی مسئولین مربوطه، این تحقیق می‌تواند مفید واقع شود.

علاوه بر آن محقق به عنوان یک مسلمان به لحاظ اهمیت موضوع بر آن ناست تا با جدیت در باره وجوه اشتراک و افتراق مفهوم آزادی در اندیشه مطهری و لاک تحقیق و بررسی کرده و با ارائه اثری مستقل موجبات شناخت دیدگاه دو مکتب اسلام و غرب را در باره این موضوع فراهم آورد .

هدف دیگری که در نگارش این تحقیق پی گیری شده است شناخت و ارزیابی دقیق آزادی از منظر اسلام و تفاوت های آن با آزادی غربی می باشد تا از این طریق با ایجاد درکی عمیق از حدود و وجوه آزادی در اسلام ، شناخت افرادیکه دم از اسلام می زنند ولی کلام و رفتارشان غربی است به راحتی امکان پذیر باشد.

سولا و فرضیه تحقیق

به علت آنکه این تحقیق در صدد اثبات یک موضوع جدید نمی باشد و یک مبنای مقایسه ای دارد و نمی توان از متغیرهای مستقل و وابسته در شرح سولا و ارائه پاسخ به آن استفاده نمود. با این وجود در راستای عنوان پژوهش این سولا مطرح می شود که وجوه اشتراک و افتراق مفهوم آزادی در آثار مطهری و لاک با نگاهی به جامعه شناسی معرفت چه می باشد؟ در ارتباط با پاسخ به سؤالی اصلی تحقیق باید گفت که در این دو اندیشمند در فرهنگ و شرایط سیاسی اجتماعی کاملاً متفاوتی زندگی می کردند با این وجود این دو محقق در زمینه اعتقاد به خداوند، عدم تحمیل دین به مردم، رد حکومت پادشاهی مطلقه، آزادی مردم در برپایی انقلاب و معیارهای برتری انسانها با هم اشتراک نظر و در زمینه ارتباط دین و سیاست، مرزهای آزادی یا اعتقاد به وجود اصول فطری در نهاد بشر با هم اختلاف نظر دارند . محقق برای روشن شدن جزئیات مسائل فوق، در طول این تحقیق همواره تلاش

خواهد کرد تا در حد مقدور ضمن بیان وجوه اشتراک و اختلاف دو متفکر با رجوع به جامع‌شناسی معرفت‌زمینه و زمانه‌های اجتماعی آن‌ها را هم مطرح کند.

با این وجود باید توجه داشت که اندیشه مطهری و لاک‌دارا یگستره وسیعی است و اگر به کتب این دو متفکر رجوع کنیم در می‌یابیم که هر دو، طیف گسترده و جامعی از مسائل سیاسی، اجتماعی و فرهنگی را بررسی کرده‌اند. اما ما در این تحقیق تنها بر مفهوم آزاد یاد در نظریه آنان تمرکز خواهیم داشت.

سؤالات دیگری که محقق درصدد پاسخگویی به آن است به شرح زیر می‌باشد:

- 1- شرایط سیاسی اجتماعی زمان دو اندیشمند چه سؤالاتی را برای این دو بوجود آورد و آنها چه پاسخی برای این سؤالات ارائه دادند؟
- 2- نگاه لاک و مطهری به انسان چگونه می‌باشد؟
- 3- لاک و شهید مطهری چه تعریفی از آزاد یا ارائه می‌دهند؟
- 4- نگاه لاک و مطهری به مبحث آزاد و مذهب چگونه می‌باشد؟

سازماندهی تحقیق

تحقیق حاضر در یک مقدمه، سه بخش و یک نتیجه تنظیم شده است. در ابتدا به بخش اول که به جان لاک اختصاص دارد ابتدا به موضوع جامعه‌شناسی معرفت و نظریه پردازان آزادی‌پرستان در ادامه شرایط سیاسی - اجتماعی و زندگی جان لاک مطرح می‌شود. سپس هدف لاک از نظریه پردازان یادکرد می‌گردد و در نهایت موضوع انسان در نگاه جان لاک و آزاد یا از نظر او مطرح می‌شود.

در بخش دوم همین شیوه را در مورد مطهری به کار می‌گیریم. در انتها سعی خواهیم کرد با اتخاذ رویکرد مقایسه‌ای موارد ذکر شده را بررسی و جمع‌بندی نماییم.

روش تحقیق

در تحقیق حاضر از روش تحلیل محتوا یا مقایسه‌ای یا رویکرد توصیفی استفاده شده است و روش جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای یا ابزار فیش‌بردار است و نوع منابع استفاده شده از منابع دسته‌اول و دسته‌دوم می‌باشد.

پیشینه تحقیق

در ارتباط با دو نظریه پرداز مورد نظر ما آثار زیاده‌رشته‌تحریر در آمده است. که از جمله آن‌ها می‌توان موارد زیر اشاره کرد:

کتاب «اندیشه سیاسی آیه‌المرسلین مطهری» به کوشش دکتر نجف‌لک‌زایی یکی از منابع مهم در مبحث شناخت اندیشه سیاسی شهید مطهری می‌باشد که مطالب قابل توجهی تحت عنوان «حق، عدالت، برابری، ولایت فقیه، آزادی و ...» را در قالب مقالات متعدد مورد بررسی قرار داده است.¹

اثر دیگر کتاب «جان لاک و اندیشه آزادی» اثر دکتر فرشاد شریعت است. این کتاب به موضوعاتی همچون لاک کیست، لاک چگونه می‌اندیشد، لاک چه می‌گوید و ... لاک به دنبال چیست را مطرح می‌کند.

---

¹. نجف‌لک‌زایی، اندیشه سیاسی آیه‌المرسلین مطهری، قم: بوستان کتاب، 1387، ص 8.

اثر سوم مقاله دکتر فرشاد شریعت و مهدی نادر ی باب انار ی با موضوع « آزاد ی در اندیشه آیت ... مرتضی مطهری و آیزیا برلین» است که در فصلنامه علمی - تخصصی تماشاگه راز به چاپ رسیده است. این مقاله ابتدا زمینه زمانه استاد مطهری را بیان می کند و بعد به موضوع آزاد ی در اندیشه شهید مطهری می پردازد و که در آن معنا، ارزش اقسام و حدود ی ثغور آزاد ی در نظر شهید مطهری مطرح می گردد. در ادامه آزاد ی در اندیشه آیزیا برلین مورد بررسی قرار و در نهایت به مقایسه مفهوم آزاد ی در نگاه در نظریه پرداز می پردازد.¹

اثر بعدی کتاب بررسی مفهوم آزاد ی و قانون در اندیشه های امام خمینی، جان لاک و منتسکیو اثر فهیمه تمیمی می باشد. این اثر به موضوعاتی همچون انسان شناسی، ابعاد آزاد ی و جوه آزاد ی و حدود آزاد ی در آثار و گفتار اندیشمنان ز فوق می پردازد .

در نهایت باید ذکر شود مطالب زیاده در مورد آثار شهید مطهری و جان لاک به نگار شد در آمده است با این وجود مبحث مقایسه ای مفهوم آزاد ی بین شهید مطهری و جان لاک موضوع جدیدی می باشد و محقق در حد توان با مقایسه مفهوم آزاد ی در آثار لاک و مطهری این مبحث را به مجموعه مباحثی که در آثار لاک و مطهری به نگار شد در آمده است افزوده است.

---

¹ . فرشاد شریعت و مهدی نادر ی باب انار ی آزاد ی در اندیشه آیت ... مطهری و آیزیا برلین، فصلنامه علمی - تخصصی تماشاگه راز، سال اول شماره اول بهار 1391، ص 107 .

بخش او ۱

اصول مبانی اندیشه

سیاسی جان لاک

این بخش با نگاه جامعه‌شناسی معرفت نوشته شده است. جامعه‌شناسی معرفت، شاخه‌ای از جامعه‌شناسی است که به روابط بین تفکر و جامعه می‌پردازد. مدعیان جامعه‌شناسی معرفت عملاً با گستره کاملی از محصولات تفکر، از فلسفه گرفته تا ایدئولوژی به از دکترین سیاسی گرفته تا علم کلام سروکار دارند. جامعه‌شناسی معرفت در کلیه‌ی این میدانها درصدد است تا آینده مورد مطالعه را به زمینه‌های اجتماعی تاریخی ارتباط دهد که این ایده‌ها محصول و برگرفته از آن است.¹

در مورد نظریه پردازیه در حوزه جامعه‌شناسی معرفت باید ذکر گردد که دانش اجتماعی، از آغاز نسبت به معرفت انسانی و جایگاه آن در نظام اجتماعی بی‌توجه نبوده است. برای مثال فارابی، نوع بندی اجتماعی خود را بر اساس صور مختلف معرفتی سازمان می‌دهد. عصبیت در دیدگاه ابن‌خلدون صورتی از معرفت حسی - عاطفی است که در مسیر تطورا ت خود، تحولات و تغییرات اجتماعی را به دنبال می‌آورد.²

اگوست کنت، که به عنوان مؤسس و بنیانگذار جامعه‌شناسی کلاسیک شناخته می‌شود، مقاطع سه‌گانه تاریخ بشری را براساس سه نوع معرفت دینی، فلسفی و تحصیلی تفسیر می‌کند. به نظر او جامعه‌شناسی، چیزی جز علم فهم و شناخت نیست و دورکیم که جایگاه دانشگاهی و آکادمیک

---

¹. لويس كوزر، **جامعه‌شناسی معرفت**، ترجمه سعید سبزیان، نامه علوم اجتماعی، تهران: دانشگاه زمستان 1373، ص 212.

²- حمید پارسائیا، **جامعه‌شناسی معرفت و علم**، فصلنامه معرفت‌شناسی و دانشهای همگی به زبان فارسی، انگلیسی سال اول شماره 4، زمستان 1379، ص 4.

جامعه‌شناسی را تحکیم بخشید، به هویت اجتماعی معرفت انسانی، تصریح می‌کند و خصوصاً معرفت و آگاهی دینی انسان را تجلی و جلای جمعی جامعه می‌خواند.¹

مارکس علاوه بر معرفت دینی، اندیشه‌های سیاسی و ایدئولوژیک را نیز به پایگاه طبقاتی آن ارجاع می‌دهد. ماکس وبر، بر هویت آگاهانه و معرفتی نظام اجتماعی و به دنبال آن بر چهره تفهیمی جامعه‌شناسی توجه می‌دهد. بنابراین دانش اجتماعی به‌طور عام و جامعه‌شناسی به‌طور خاص هیچ‌گاه به معرفت انسانی بی‌توجه نبوده است. ویژگی نگاه اجتماعی به معرفت، در نظر به بُعد اجتماعی آگاهی و تأثیر آن متقابل است که بین معرفت و نظام اجتماعی برقرار است. جامعه‌شناسی معرفت، در پی آن است تا حضور تعیین‌کننده نظام اجتماعی در نظام معرفتی افراد را ارائه دهد.

تبیین و تفسیر اجتماعی معرفت، در سده اخیر نسبت به رویکردهای دیگری که به معرفت وجود دارد، از استقبال بیشتری برخوردار بوده است. توجه روز افزون و فزاینده به تبیینهای اجتماعی معرفت، موجب شد تا جامعه‌شناسی معرفت، به عنوان حوزه‌ای مستقل در علوم اجتماعی مطرح شود.

ماکس شلر، اولین کسی بود که در اوایل دهه بیست، اصطلاح جامعه‌شناسی معرفت را به کاربرد و از اواخر همان دهه، جامعه‌شناسی معرفت به عنوان یک رشته تخصصی کلاسیک، به رسمیت شناخته شد. مانهایم، جامعه‌شناسی معرفت را در مرکز تحلیل‌های جامعه‌شناسی خود قرار داد و گفت:

«من می‌خواهم معرفت‌شناسی کهن را از بیخ و بن براندازم.»

---

¹ همان.